

ימי שלטונם של אלכסנדר ינאי ושלומציון

בשיעור הקודם עסקנו בצדוקים ובפרושים ובתהליכי ההלניזציה שהחלו בסוף ימיו של יוחנן הורקנוס. שיא התהליך הגיע בימיו של בנו - אלכסנדר ינאי, ששאף למלוכה ריכוזית ולצמצום סמכויותיהם של מסגרות אחרות, העלוות להגביל את סמכויותיו. כדי להבליט את מידת ריכוזיות שלטונו ואת הבלעדיות שלו, ביטל את הטבעת התואר "חבר היהודים" על המטבעות שטבע וצמצם במידה רבה את כוחה של הסנהדרין. עתה הפך אלכסנדר ינאי גם למחוקק ולשופט (בנוסף להיותו "הרשות המבצעת"), מאפיין מלוכה שהיה נהוג בקרב מלכי האזור, אך זר עד מאוד לרוח היהודית, המגבילה את כוחו של המלך, על ידי "הפרדת רשויות", זאת על מנת שלא יפעל בעריצות וכדי למנוע שחיתות.

שימו לב! יתכן מאוד כי יהיה צורך בשני שיעורים על מנת להספיק את כל הפעילויות המוצעות במערך זה.

פתיחה: על מנת להעביר לתלמידים בצורה פשוטה וברורה נושא זה, נוכל לפתוח את השיעור במספר שאלות:

- א. תארו לכם שבארץ רחוקה, חי מלך שיכול לחוקק אילו חוקים שהוא רוצה. מה החוק הראשון, לפי דעתכם, שהוא יחוקק?
- ב. תארו לכם, שאותו מלך, הוא גם השופט העליון של ארצו. והנה, הוא עבר על אחד החוקים שהוא בעצמו חוקק! הוא מגיע לבית המשפט, שם.. הוא אמור לשפוט את עצמו! האם הוא יקבע שהוא אשם או זכאי?
- ג. נניח, שאותו מלך החליט שהוא אשם. איזה עונש לדעתכם הוא יטיל על עצמו?

המסקנה מהדיון שיתפתח בעקבות השאלות הנ"ל, היא: גם המלך אינו מעל החוק וצריך מערכת שתשפוט אותו ואף תעניש במידת הצורך. אחרת, הוא יתנהג ברודנות ובעריצות וכוחו יהיה בלתי מוגבל.

[במידה והדבר מתאפשר, כדאי לנצל את ההזדמנות על מנת להסביר לתלמידים כיצד הפרדת הרשויות באה לידי ביטוי במדינת ישראל]

ניתן להקריא לתלמידים חלקים ממסכת סנהדרין, ב, ד, בה נאמר:

"ומוציא למלחמת הרשות על פי בית דין של שבעים ואחד (סנהדרין).. לא ירבה לו נשים, אלא שמונה עשרה.. לא ירבה לו סוסים.. וכסף וזהב לא ירבה לו מאד, וכותב לו ספר תורה לשמו.."

כלומר, ביהדות, המלך צריך להתייעץ עם הסנהדרין במקרים מסוימים ואף עליו חלות הגבלות. כתיבת ספר התורה נועדה להזכיר לו שגם הוא כפוף לחוקי התורה.

בתקופה בה אנו עוסקים, מלכי הגויים היו שליטים כל יכולים. כל האדמות היו קניינם וטובתם היתה נחשבת לטובת נתיני ממלכתם. הם יכלו לעשות ככל העולה על רוחם. אלכסנדר ינאי, ששלט לאחר מות אחיו, יהודה אריסטובולוס, שאף להגביר את כוחו ועל כן, צמצם את סמכויותיה וכוחה של הסנהדרין ונטל לידי סמכויות חקיקה ושיפוט. בכך דמה למלכי האזור ועורר עליו את חמת העם.

יתירה מכך. בעת טקס ניסוך המים בבית המקדש, בחג הסוכות, נהג אלכסנדר ינאי כמנהג הצדוקים ושפך את המים על רגליו. וכך נכתב בתוספתא למסכת סוכה: "ומעשה בביתוסי אחד (במקור אחר - צדוקי), שניסך על רגליו ורגמוהו כל העם באתרוגים, ונפגמה קרנו של מזבח ובטלה עבודה בו ביום".

יוסף קלזנר בספרו "היסטוריה של הבית השני" כותב: "כמעט וודאי שהכוונה לינאי המלך הצדוקי, עליז ניצחון, שהרשה לעצמו ללגלג על מנהג של פרושים שאין לו יסוד מתורת משה שהרי הצדוקים אומרים שאין ניסוך המים מן התורה - וינאי היה על צידם ורצה לגלות את השקפותיו הצדוקיות במעשה זה".

לאור מעשה זה, איבד העם את סבלנותו והחל לרגום את ינאי באתרוגים שבידיהם. כתוצאה מכך, הורה ינאי לחייליו להגיב בחומרה. על פי המקורות, נהרגו ביום זה כששת אלפים איש במקדש. אירוע זה הביא לידי התקוממות שארכה כשש שנים, במהלכה פנה העם לעזרה חיצונית על מנת למגר את שלטונו של ינאי. אולם כאשר חילחלה בעם ההבנה, כי גורם זר עלול להשתלט על ארץ ישראל, הם חזרו לתמוך בינאי וכך הגיעה לסופה מלחמת אחים שגבתה מחיר של אלפי הרוגים.

נשאל את התלמידים: האם יתכן כי בגלל אירוע שכזה תפרוץ מלחמה כה איומה של יהודים ביהודים?

מסקנתנו תהיה כי אירוע זה היה בבחינת "הקש ששבר את גב הגמל" והביא לידי ביטוי את המתח ששרר בין ההנהגה הצדוקית לרוב העם שהזדהה עם הפרושים.

פעילות א: ניתן לעסוק בנושא זה במספר דרכים:

- א. נבקש מהתלמידים להכין כתבה עיתונאית/תשדיר חדשות המתאר את האירוע שהתרחש בבית המקדש ואת תוצאותיו. על התלמידים לתת פרשנות לאירועים, מעבר לדיווח על האירוע. בפרשנות עליהם להסביר את הרקע למתח העצום בין אלכסנדר ינאי לעם, לאור העובדה שנטל לעצמו סמכויות רבות וצמצם את כוחה של הסנהדרין.
- ב. נבקש מהתלמידים לצייר קומיקס המתאר את מהלך האירועים, הכולל את המחשבות והתחושות של בני העם כאשר ראו את אלכסנדר ינאי במקדש בטקס ניסוך המים.
- ג. נחלק את התלמידים לזוגות. תלמיד אחד יהיה "קטגור" - יטען נגד יחסו של העם לאלכסנדר ינאי (רגימתו באתרוגים והפנייה לעזרה מן החוץ). תלמיד שני - יהיה "סנגור" - יטען בעד יחסו של העם לאלכסנדר ינאי לאור הנסיבות. במידה ולא כל התלמידים ירצו להשתתף, נוכל לבחור בשני תלמידים, שמטרתם לשכנע את הכיתה בטיעוניהם.
- ד. נבקש מהתלמידים לכתוב דף יומן או מכתב המתאר את האירועים במקדש מנקודת מבט של ילד/ילדה. בתיאור זה, יבואו לידי ביטוי גם רגשות, תחושות ומחשבות בנוגע לאירוע עצמו ולרקע לאירוע.

פעילות ב: ימי שלטונה של שלומציון המלכה, אשתו של אלכסנדר ינאי, עמדו בניגוד גמור לימי שלטונו של בעלה. נקרא עם התלמידים את המידע המופיע בספר בעמוד 87 (כולל את המידע המופיע במסגרת הוורודה) ונענה ביחד על השאלות בעמוד זה.

תשובות:

- א. מהדגשה זו ניתן ללמוד, כי בתקופת שלטונה של שלומציון (בניגוד לתקופות שקדמו לה) היה שילוב של שפע כלכלי, יציבות מדינית וביטחונית ורמה דתית - רוחנית גבוהה.
- ב. המצב הטוב בתקופתה של שלומציון נבע ממספר סיבות:
 - שלומציון הסיקה מסקנות מתקופת שלטונו של בעלה, אלכסנדר ינאי, ועשתה כל שביכולתה כדי להפיג את המתחים ולהגביר את האחדות בעם. כך, למשל, מינוי של אחיה-שמעון בן שטח - לראש הסנהדרין והחזרת סמכות החקיקה והשיפוט לידי הסנהדרין, הביאה לידי רגיעה ולהחזרת האמון בין העם לשליטיו.
 - המדרש מדגיש כי השפע הכלכלי נבע מהמצב הדתי - רוחני שהיה בימיה של שלומציון: כפי שכתוב "וְהָיָה, אָם-שָׁמַעַתְּ תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ, לְשִׁמּוֹר לְעִשְׂוֹת אֶת-כָּל-מִצְוֹתָיו, אֲנִי מְצַדֵּק הַיּוֹם... וְכָאֵל עָלֶיךָ כָּל-הַפְּרָכּוֹת הָאֵלֶּה, וְהַשִּׁגָּה.." (דברים כח, א-ב)
 - יתכן כי אישיותה הייחודית של שלומציון גרמה לכך: שלומציון לא הונעה משיקולי כבוד ויוקרה וכל מעיניה היו נתונים לטובת נתיניה.

פעילות ג: על מנת לתת לתלמידים תמונה כוללת של המצב המדיני והרוחני בתקופת שלטון בית חשמונאי, נבקש מהם למלא את התרשים (ראו להלן בסוף המערכה)

נקודות לדיון לאחר מילוי התרשים:

- האם קיימת קורלציה (התאמה) בין ההישגים המדיניים - צבאיים למצב הרוחני? מהי משמעות הדבר?
- בתקופתו של איזה שליט היה המצב המדיני והמצב הרוחני הטוב ביותר?
- אילו יכולתם לנסוע אחורה ב"מכונת זמן", בתקופת שלטונו של איזה שליט הייתם רוצים לבקר? מדוע?

פעילות - למידה מרחוק:

פתיחה: העברת הפתיחה דרך הזום, כאשר המורה מציג לתלמידים את השאלות שהובאו לעיל ודן עמם במסקנות המתבקשות.

לאחר מכן, נציג בפני התלמידים את המקור הבא ונדון עמם במשמעותו:

"ומוציא למלחמת הרשות על פי בית דין של שבעים ואחד (סנהדרין).. לא ירבה לו נשים, אלא שמונה עשרה.. לא ירבה לו סוסים.. וכסף וזהב לא ירבה לו מאד, וכותב לו ספר תורה לשמו.." (משנה סנהדרין ב ד)

כלומר, ביהדות, המלך צריך להתייעץ עם הסנהדרין במקרים מסוימים ואף עליו חלות הגבלות. כתיבת ספר התורה נועדה להזכיר לו שגם הוא כפוף לחוקי התורה.

נספר לתלמידים כי בתקופה בה אנו עוסקים, מלכי הגויים היו שליטים כל יכולים. כל האדמות היו קניינם וטובתם היתה נחשבת לטובת נתיני ממלכתם. הם יכלו לעשות ככל העולה על רוחם. אלכסנדר ינאי, ששלט לאחר מות אחיו, יהודה אריסטובולוס, שאף להגביר את כוחו ועל כן, צמצם את סמכויותיה וכוחה של הסנהדרין ונטל לידי סמכויות חקיקה ושיפוט. בכך דמה למלכי האזור ועורר עליו את חמת העם.

יתירה מכך. נציג בפני התלמידים את המקורות הבאים:

"ומעשה בביתוסי אחד (במקור אחר - צדוקי), שניסך על רגליו ורגמוהו כל העם באתרוגים, ונפגמה קרנו של מזבח ובטלה עבודה בו ביום". (תוספתא סוכה, ג, טז)

"כמעט וודאי שהכוונה לינאי המלך הצדוקי, עליז ניצחון, שהרשה לעצמו ללגלג על מנהג של פרושים שאין לו יסוד מתורת משה שהרי הצדוקים אומרים שאין ניסוך המים מן התורה - וינאי היה על צידם ורצה לגלות את השקפותיו הצדוקיות במעשה זה". (יוסף קלויזנר, היסטוריה של בית שני, חלק ג, עמ' 156)

נסביר לתלמידים מה משמעות מעשה זה ומה קרה בעקבותיו: העם איבד את סבלנותו והחל לרגום את ינאי באתרוגים שבידיהם. כתוצאה מכך, הורה ינאי לחייליו להגיב בחומרה. על פי המקורות, נהרגו ביום זה כששת אלפים איש במקדש. אירוע זה הביא לידי התקוממות שארכה כשש שנים, במהלכה פנה העם לעזרה חיצונית על מנת למגר את שלטונו של ינאי. אולם כאשר חילחלה בעם ההבנה, כי גורם זר עלול להשתלט על ארץ ישראל, הם חזרו לתמוך בינאי וכך הגיעה לסופה מלחמת אחים שגבתה מחיר של אלפי הרוגים.

נשאל את התלמידים: האם יתכן כי בגלל אירוע שכזה תפרוץ מלחמה כה איומה של יהודים ביהודים?

מסקנתנו תהיה כי אירוע זה היה בבחינת "הקש ששבר את גב הגמל" והביא לידי ביטוי את המתח ששרר בין ההנהגה הצדוקית לרוב העם שהזדהה עם הפרושים.

פעילות א: שימוש בשיטת ה"חדרים" דרך הזום, כאשר נחלק את הכיתה לקבוצות וכל קבוצה מועברת ל"חדר". ניתן לתת לכל קבוצה את אותה משימה, או לתת לכל קבוצה משימה אחרת (המשימות כתובות לעיל במערך השיעור תחת הכותרת "פעילות א")

לאחר ביצוע המשימות, נחזיר את כל התלמידים ל"מליאה" וחברי כל קבוצה יציגו בפני חבריהם לכיתה את המשימה שביצעו.

פעילות ב: נקרא עם התלמידים את המידע המופיע בספר בעמוד 87 (כולל את המידע המופיע במסגרת הוורודה) ונענה ביחד על השאלות בעמוד זה. (התשובות מופיעות לעיל במערך השיעור)

פעילות ג: פעילות זו תינתן כעבודת בית, ובתחילת השיעור הבא, נדון עם התלמידים בממצאים (נקודות לדיון מופיעות לעיל במערך השיעור).